

УДК 911.3

Денисик Г.І. (Україна, Вінниця)

ПРИМІСЬКІ ЕКОСИСТЕМИ**Актуальність проблеми**

З 90-х років ХХ ст. на Поділлі спостерігається тенденція розвитку субурбанізації, особливо у приміських зонах. У приміських зонах зростає кількість населення та робочих місць (до початку кризових явищ), збільшуються темпи їх забудови та суттєво рекреаційного навантаження. Це призводить до зростання інтенсивності природокористування у приміських зонах й, відповідно, загострення екологічних процесів. За таких умов стратегія природокористування повинна бути зорієнтована не стільки на зниження антропогенного навантаження, скільки на його раціональне, екологічно обґрунтоване просторове розміщення. У зв'язку з цим, *потребує вирішення проблема оптимальної організації приміських екосистем*, що можливо завдяки органічному поєднанню двох підходів: створення єдиної системи заповідних об'єктів – природної основи раціонального функціонування приміських зон (тема окремого дослідження) і, власне, організації приміських екосистем.

Результати дослідження

Якщо зміни природи й ландшафтів у приміських зонах частково досліджені, то їх екологічний стан й, особливо, шляхи виходу зі складних екологічних ситуацій, що формуються у приміських зонах, явно поза увагою дослідників. У нечисленних публікаціях з цього питання [1, 2] переважають дослідження стосовно зелених зон міст і приміських територій. Екосистеми приміських зон, а тим більше шляхи їх формування й функціонування не розглядаються.

На наш погляд, приміська екосистема – складне поліструктурне утворення, єдине лише за своїми функціональними «обов'язками». Приміська екосистема поєднує в собі ряд підсистем, що можуть територіально не збігатися. Таких підсистем може бути кілька (рисунок 1).

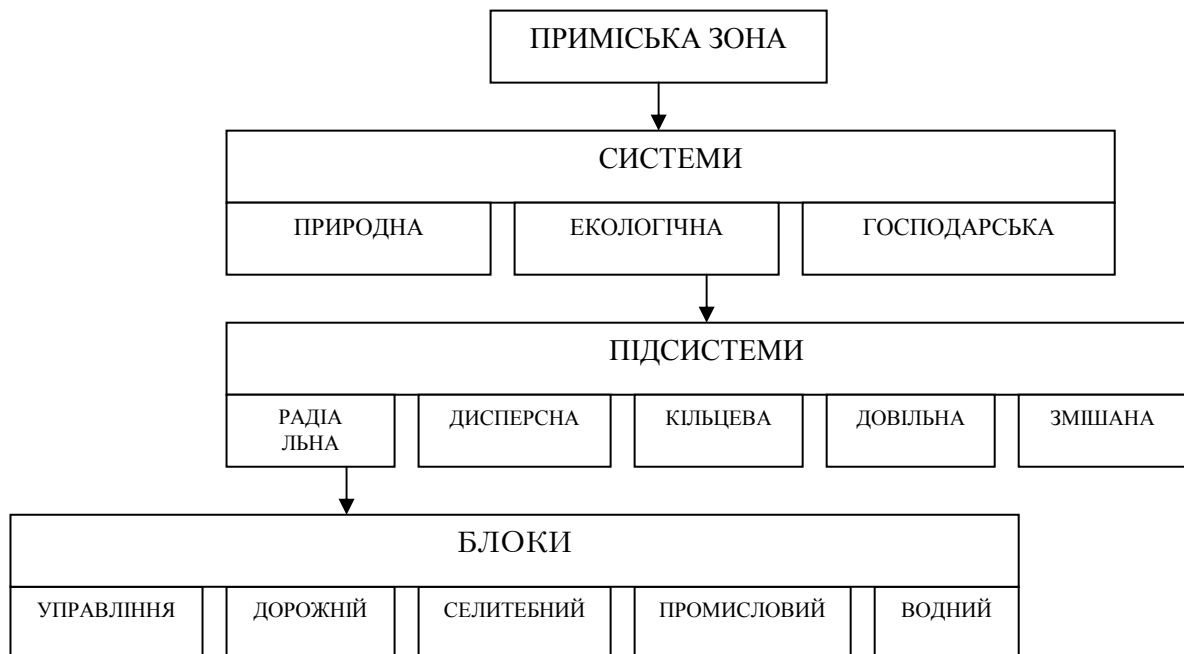

Рисунок 1 - Місце і структура екологічної системи в приміській зоні Вінниці

Радіальна. Для приміської зони Вінниці така підсистема є найбільш реальною. Вона пов'язана з переважаючими тут видами господарської діяльності, їх концентрацією в радіальних напрямках і формуванням відповідних до них антропогенних ландшафтів. Стрижнем радіальної екологічної підсистеми приміської екосистеми Вінниці є дорожні ландшафти. На них у різних напрямках від

Вінниці нанизані селитебні (містечкові й сільські), промислові й, частково, водні антропогенні ландшафти.

В окремих випадках радіальна екологічна підсистема приміської екосистеми Вінниці може бути основною, а всі інші – допоміжними.

Радіальна екологічна підсистема приміської екосистеми Вінниці має притаманні лише їй ознаки:

1. її функціонування здебільшого направлене тільки на оптимізацію найбільш агресивних по відношенню до здоров'я людей і стану природи видів господарської діяльності (промислової, селитебної, дорожньої) та відповідних їм антропогенних ландшафтів – промислових, селитебних і дорожніх;

2. маючи переважно стабілізуючі й лише частково відновлюючі функції, ця підсистема не може бути використаною для формування зон тривалого відпочинку (будівництва санаторіїв, дитячих таборів, кемпінгів тощо); навпаки – такі рекреаційні території та заклади повинні створюватись на значній відстані від цієї підсистеми;

3. створення й функціонування радіальних екологічних підсистем приміських екосистем є найбільш трудомістким й капіталомістким заходом, але необхідним у будь-якій приміській екосистемі.

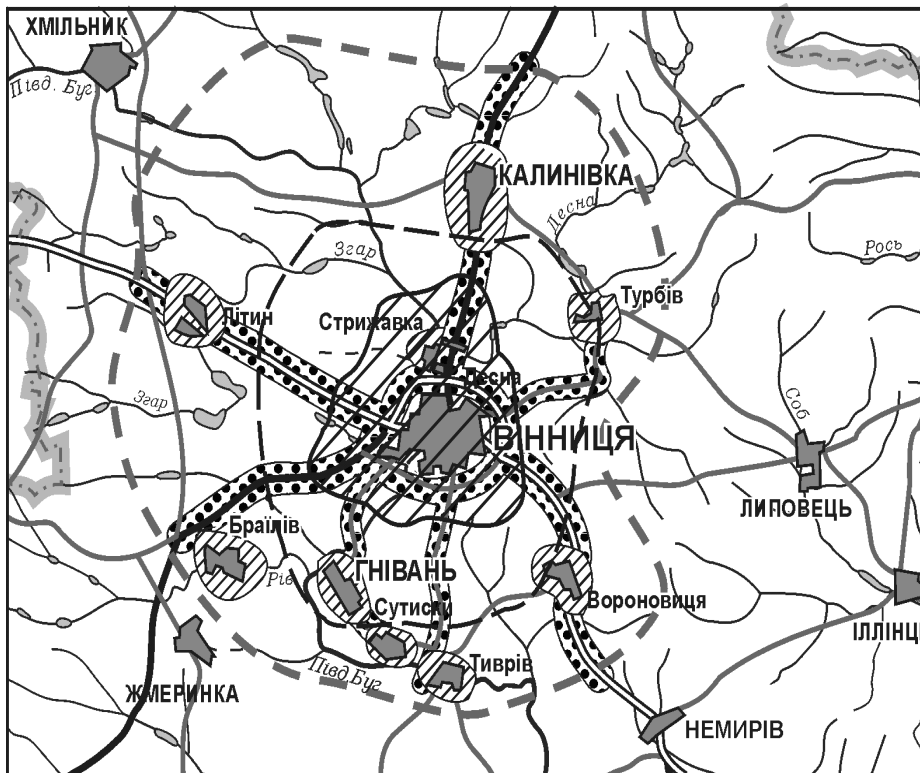

Рисунок 2 - Змішана підсистема екосистеми приміської зони Вінниці

Дисперсна. Формується завдяки наявності виокремлених територій та окремих натуральних й антропогенних об'єктів, які можуть виконувати (або виконують) екологічні функції, здебільшого рекреаційні.

Ця підсистема тісно взаємопов'язана з сільсько-, лісо- й водогосподарською діяльністю людей та функціонує у відповідних їм антропогенних ландшафтах – сільськогосподарських, лісових та водних. За площею та «ековіддачею» переважають лісові й водні екоблоки, які часто об'єднуються в єдині водно-лісові або водно-лучні. Характерною особливістю дисперсної екологічної підсистеми приміської екосистеми Вінниці є помітне зменшення площ екологічних об'єктів (лісових, водних, заповідних, рекреаційних тощо) з віддаленням від міста.

Кільцева. Це має бути найкращий варіант при умові, що ця підсистема складається з трьох екологічних поясів: безпосередньо навколо Вінниці, на межі контакту внутрішньої та зовнішньої приміських зон та зовнішній межі приміської зони. Безперечно, що такі пояси необхідно формувати

цілеспрямовано й не одне десятиріччя. Вони будуть відрізнятися між собою не лише розмірами (довжина, ширина, площа), але й структурою та функціональним призначенням. Загалом ідея й підвалини кільцевої екологічної підсистеми закладені в моделі територіальної структури сільського господарства Й. Тюнена.

Протягом XIX і XX століть екосистема приміської зони Вінниці формувалась стихійно (*довільна, або хаотична підсистема*), але з окремими ознаками радіальної, дисперсної, кільцевої та деяких інших, а саме: точкової – коли екооб'єкти, особливо невеликі за площею (ставки, гаї, музеї, місця одноденного відпочинку, окремі заповідні об'єкти тощо), розкидані майже рівномірно всією приміською зоною, *ареальною* – якщо екооб'єкти зосереджені на обмеженій, чітко визначеній території (таких у приміській зоні Вінниці – 5).

Починаючи з 60-х років XX ст. радіальна, дисперсна й ареальна підсистеми усе більше виокремлюються й формують каркас *змішаної екологічної підсистеми* (рисунок2). Усі інші підсистеми (кільцева, точкова, довільна) розвиваються повільно або мають другорядне значення.

Висновки

Екосистема приміської зони Вінниці – складне утворення. Її розвиток ще не завершився, але поки що проходить в основному стихійно. Крім виділених екологічних підсистем, у майбутньому сформується й інші. Дослідження існуючих та майбутніх екосистем не повинні завершуватись на якомусь етапі, потрібно вести їх постійно. Цього вимагає, в першу чергу, екологічний моніторинг не лише екосистеми, але й усієї приміської зони Вінниці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисик Г.І. Селітебні ландшафти Поділля / Г.І. Денисик, О.І. Бабчинська. – Вінниця: ПП Вид-во «Теза», 2005. – 255 с.
2. Савицька О.В. Ландшафтно-екологічний аналіз зеленої зони столичного міста (на прикладі Києва і Берліна) / О.В. Савицька // Автореф. дис. канд. геогр. наук., Київ, 2003. – 18 с.
3. Середнє Побужжя / За ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – 280 с.